

T A R İ H VESİKALARI

Sayı: 5

Şubat 1942

Cilt: I

RAGIP EFENDİ'NİN İSLÂHAT LÂYİHASI [1]

MAHMUD II. DEVRİ

Osmanlı imparatorluğunda, devlet işlerine dair, padişaha risale ve lâyiha sunmak âdetti. Bazan da padişâhın her hangi bir mesele hakkında güvendiği bir veya bir kaç zattan risale yahut da lâyiha kaleme almalarını istediği olurdu. Koçi Bey risalesi, Koca Sekbanbaşı lâyihası, Selim III ün "Nizam-ı Cedid," ıslâhatına esas olmak üzere devlet adamlarına hazırlattığı lâyihalar bu kabîldendir. Hattâ bu lâyihalar arasında, Osmanlı ordusunda vazife almış olan yabancı subaylar tarafından verilmiş olanları da vardır. Mahmud II ıslâhat hareketlerine daima karşı gelmiş olan Yeniçeri Ocağı'nı kaldırdıktan sonra, "usul-ı nizam-ı müstahsene," adı ile geniş ölçüde bir reform hareketine başlayınca devlet adamlarından bu hususta düşüncelerini gösteren lâyihalar kabul etmiştir. Lâyiha sunan zatlar arasında Divan-ı Hümayun Mühimme-nüvisanından Debbağ hane sabık Nazırı Ragıp Efendi de vardır. Ragıp Efendi'nin Mahmud II. ye sunduğu risale ve lâyihaların metni henüz malûm değilse de, bunların esas maddelerini belirtmek ve tamamlamak için hazırladığı bir lâyiha vardır ki ıslâhat tarihi bakımından önemlidir.

Lâyiha mülkî idareye dair sekiz bent ile bir neticeyi içine almaktadır. Bentlerin başlıkları ile ana fikirlerini kısaca sıralıyoruz :

Birinci bent — Sebeb-i imâr-ı bilât :

Her sancağa ve her sancağın kazalarına, devletçe, muktedir ve işten anlar birer memur tayin edilecektir. Kaza müdürü ve yahut başka bir isim taşıyacak olan bu memurlar Valilere tâbi olacaklar ve tapu, evkaf, tadil-i tesviye-î saliyane, cizye evrakının dağıtılması, koyun ve sığır vergisi, mîrî zahîre alışı, redif askerî işleri ve saire ile uğraşacaklardır. Sancak ve kazalarda halkın içtimaî ve malî durumu tesbit edilecek, muattal kalmış topraklar işletilecektir.

İkinci bent — Tapu tasarrufu :

Bu bent bir nevi mülk ve arazi nüfus tahriri mahiyetindedir. Memurlar şehirlerde ve onlara bağlı köylerde halkın tasarrufunda olan hane,

[1] Bu lâyihanın aslı İstanbulda Başvekâlete bağlı Arşiv dairesindedir. Selim III. devrine ait vesikaları ihtiva eden sandıklar : No. 57.

han ve hamam, dükkân, çiftlik, değirmen, bağ, bahçe, tarla, çeltik, mer'a, çayır, zeytinlik, dutluk ve saireyi yazacaklardır. Yazarken de bu mülklere ait senetleri gözden geçirerek mutasarrıfların isimleriyle deftere kaydettikten sonra defterleri İstanbul'a göndereceklerdir.

Üçüncü bent – Evkaf hususu :

İkinci bent hükmünce, mülk tahririnde kaza ve köylerde halkın mutasarrıf olduğu evkaf emlâki de meydana çıkacak, tapu ve senetlerine göre yeniden kaydolunacaktır. Bu suretle mütevellilerin ihmâl ve tekâsülünden dolayı bakımsız kalan bir çok vakıf, cami, medrese, mektep, tekke, köprü, kuyu, kaldırım ve sair hayrat Evkaf-ı Hümayun Nezareti tarafından alınacak tedbirlerle kurtarılabilir.

Dördüncü bent – Tadil-i tesviye-i saliyane ve tevziat-ı evrak-ı cizye :

Bu bent resmî tekâlif hakkında düşünceleri ihtiva etmektedir. İkinci bent hükmüne göre mülk tahriri yapılırken halkın elinde bulunan bütün hayvanlar da cins cins sahiplerinin isim ve şöhretleriyle defterlere geçirilecek, bu defterler verginin kaza ve köylere tarhında esas vazifesini görecek, binaenaleyh vergi mükellefin lehinde ve âdilâne bir şekilde tesbit edilmiş olacağı gibi muhtekirlerin faydalanmasına da son verilecektir.

Keza tahrir esnasında cizyeye tâbi, müslüman olmayan reayanın durumu anlaşılacağından âlâ, evsat, edna olmak üzere gruplandırılarak tebaanın vergisi de hakkaniyet üzere tarh edilmiş olacaktır.

Beşinci bent – Ahz-ı ağnam-ı mîrî ve tasarruf-ı enva-ı cülût :

İkinci bent hükmünce yapılacak mülk, mal ve arazi tahriri her kaza ve köyde ne miktar koyun, keçi ve sair hayvanların da bulunduğunu meydana çıkaracaktır. Devlet bu miktarlara göre almakta olduğu hayvan vergisini daha müsbet olarak tesbit edecek ve tayin edeceği memurlar vasıtasıyla toplayabilecektir. Aynı bentte, gerek İstanbul'da, gerekse İstanbul haricinde kesilecek hayvanların derilerinin devletçe satın alınması hakkında tedbirler de işaret edilmiştir.

Altıncı bent – Mubayaat-ı mîrî :

Bu bent İstanbul için her yıl kaza ve köylerden satın alınan hububatın yeni satın alınma şeklini tesbit etmektedir. Bu şekle göre kazalara tayin edilen kaza memurları İstanbul'a gönderilecek hububatı mîrî fiyatı üzerinden satın alacaklar ve bir an önce İstanbul'a gönderilmesine gayret edeceklerdir.

Yedinci bent – İhtisap ve nizamat-ı saire, mürur tezkiresi ve defter-i mahsul-i hububat ve usul-i suret-i defter:

Şehir ve kasabalarda ihtisap işi kaza memurlarına bırakılacaktır. Kazalar dahilindeki isticar ve iltizam işleri kaza memuru vasıtasıyla deftere kaydedilecektir. Kaza memurları odun, kömür, soğan ve sairenin de rayiç üzere satın alınmasına memur olacaklardır. Bu suretle ihtikârın önü alınmış olacağı gibi, adı geçen maddelerin İstanbul'a vaktında gönderilmesi de temin edilmiş olacaktır.

Aynı bentte bir kazadan başka bir yere gidecek olanların mürur tezkiresi almaları ve mültezimlerin bir kaza dahilinde aldıkları hububata tın cinsini gösteren bir defteri kaza memuruna vermeleri şıklarında faide ve şekilleri gösterilmiştir.

Sekizinci bent – Asakir-i Redife-i Şahane Müdürlüğü:

Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra yeni bir askerî teşkilât yapıldığı malumdur. "Asakir-i Mansure-i Redife," adını taşıyan bu teşkilâta halktan asker yazılacaktı. Lâyihanın sekizinci bendinde bu iş için bir Asakir-i Redife-i Şahane Müdürlüğü'nün kurulması teklif edilmektedir.

Lâyihanın neticesinde, Ragıp Efendi, tekliflerinin tecrübe edilmesi için bizzat kendisinin sancaklardan birisine memur edilmesini istemektedir. Lâyiha sahibi tedbirleri sayesinde otuz bin kese akçadan fazla irat hasıl olacağını ilâve etmektedir. Tecrübe muvafık olduğu takdirde lâyihadaki tedbirlerin bütün memlekete teşmil edilebileceği de kaydedilmektedir.

Enver Ziya KARAL

Talim ve Terbiye Heyetine memur Ankara Dil ve Tarih - Coğrafya
Fakültesi Profesörlerinden

Usül-i nizamât-ı Devlet-i Aliyye murur-ı ezman ve mevaniat hasebiyle her birlerine halel târi olmuş olduğundan bihamd-illâh-il-melik-il-müstean bu evan-ı s'ad - iktiranda her bir madde usül-i nizam ı müstahseneye [1] rabt buyurulmakta olup saye-i hüma-vaye-i şahanelerinde [2] aceze-i fukara ez her cihet yed-i mezalimden tahlis-i geriban birle asayiş ve refahiyet bulacakları nümayan idüğü ve bundan böyle her bir matlûbat ve mürettebat-ı Devlet-i Aliyye vakt ü zamaniyle tamamen ve mütezayiden tahsilinde sühuleti mucib olmasına dair bu abd-i kemterleri hacagân-ı Kalem-i Divan ı Hümayun Mühimme-nüvisanından ve Debbağhane Nazırı sabık Ragıp çakerlerinin bundan akdemce hak-i pay-i devletlerine takdim eylediği risale-i levayihin teshil-i mevadd u ve esası zımında işbu lâyiha-i ubeydanem tahrir ve atebe-i âlilerine takdime ictisar kılındı.

Bend-i evvel — Esas-i mevad - Sebeb-i imar-ı bilâd

Memalik-i mahrusa-i şahaneye taraf-ı Devlet-i Aliyeden hacagân [3] ve müderisîn [4] ve kapıcıbaşılardan [5] velhasıl müstait ve ehl-i kalem ve kâr-şinas ve umur-dîde bendelerinden istidat ve mertebelerine göre her sancağa ve havi olduğu kazasının tehammül ve idaresine göre bir ve iki ve üç kazaya bir memur tayin buyurulup ve her sancak başına memur buyurulacak bendelerine ve kazalara memur olanlara müdir-i kaza veya bir münasip isim tesmiye buyurulması ve nâzir kulları sancağı dahilinde olan kaza memurlarına ez hercihet nezaret ve hallerini daima tecessüs ve tefahhüs etmekten hali olmamaları ve valiler dahi cümlesine nezaret eylemeleri ve memurân uhdelerine ihale buyurulacak zeyilde bast ü beyan olunan tapu ve evkaf ve tadil ü tesviye-i salyane ve tevziat-ı evrak-ı cizye ve ahz-ı ağnam-ı mîrî ve tasarruf-ı enva-ı cülût ve mubayaat-ı zehair-i mîrî ve ihtisap ve nizamât-ı saire ve Asakir-i Redife nezareti [6] hususlarını rüyet edip ve bu mevad Vali ve âyan ve mültezim-

[1] XIX. Asırda her padişah devrinde yapılan ıslâhat hareketi hususî bir isim taşır. Selim III tarafından yapılan ıslâhat "Nizam-ı Cedit,, Abdülmecid tarafından yapılan ise «Tanzimat,, ismini taşır. Mahmud II nin Osmanlı cemiyetinde geniş ölçüde yaptığı ıslâhat da "Usul-i Nizam-ı müstahsene,, diye gösterilmiştir.

[2] Mahmud II. [1808—1839]

[3] Hacagânlık Babıâli efendilerine ve Babıâli kalemleri kâtiplerine verilen kalem rütbesidir.

[4] Müderisler.

[5] Kapıcı, bir büyük dairenin kapısını beklemeye, açıp kapamağa, müracaat edenlerden icabedenleri kabul etmeye memur olan zattır. Dergâh-i âli kapıcıları, Rikâb-ı hümayun kapıcıları, Divan-ı hümayun kapıcıları padişahın hizmetindeki kapıcılar demektir. Bu sınıf kapıcıların reislerine Kapıcıbaşı denilmektedir.

[6] Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra kurulan askerî teşkilât.

lerin umurlarından hariç mevad olmakla bir veçhile anların maslâhatlerine hâlel târi olmayacağı ve elhaletü hazihi her kazada bamaş bir sandık emini olup ancak bundan böyle sandık emînliği ref' olunup husus-ı mezburun memurân uhdelerine ihale buyurulması ve her kazada defter-i nüfus nazırı ve mukayyit kâtibi olmağla bunlar memurân maiyetlerinde istihdam olunmaları ve iskânları için derun-ı şehirde bir mahal tahsis olunması ve memurân ve maiyetlerinde istihdam olunacak küttabe münasebetiyle maaş tayin buyurulması ve işbu usul sebebiyle fukaray-ı raiyetin bay ü gedaları ve keyfiyet-ı ahvalleri tebeyyün edüp iktızasına göre iane olunmasıyla muattal kalmış arazileri ziraat ve hirasat ettirilerek imar-ı bilâda bâdi ve duay-ı Devlet-i Aliyeyi müeddi olacak bir mevad idüğü ve kazalara memur buyurulan müdirlere ve maiyetlerinde müstahden küttabe verilecek maaşın kazay-ı mezburun sandığı ve fazlasından verilmesi.

Bend-i sani – Tapu tasarrufu:

Memurân kulları mahallerine vardıklarında evvelâ derun-ı şehirde ve havi olduğu kurasında mutavattın ahâlisinin mutasarrıf oldukları emlak ve arazileri olan hane ve han ve hamam ve dekâkin ve çiftlikât ve değirmen ve bağ ve bağçe ve tarla ve çeltik ve mer'a ve çayır ve zeytinlik ve dutluk ve sairlerinin tahrirleri hinde mukataa ve ziamet ve timar ve mülk ve vakıf taraflarından yedlerine verilmiş senedat görülerek yegân yegân isim ve şöhetleriyle deftere kayıt ve tapu senetleriyle mutasarrıf kangı mukataa ve ziamet ve timar tarafından senedi verilmiş ise ana göre işaret ve kayd olunup ve vakıf ve mülk senetleriyle mutasarrıf olanlar dahi başkaca tahrir ve defter-i beldeye kaydolunması ve tapu defterini taraf-ı Devlet-i Aliyeye irsal ve kaleminde hıfz ve ber muceb-i defter ashab-ı arazinin yedlerinde mevcut olan senedat kangı mukataa ve ziamet ve timar taraflarından verilmiş tapu senedi ise yeniden yedlerine verilecek senetlerine olveçhle isim ve şöhetleri işaret olunarak bilâharç senetleri kaleminden tahrir ve temehir birle memurân taraflarına irsal ve ashabi yedlerine i'ta ve atik senetleri yedlerinden ahz ve Âsitaneye kalemi tarafına irsal olunması ve kaleminde işbu tapu senetleri tahririnde senedat-ı mezburelere temhir olunacak bir münâsip mühür tertip ve tahsis buyurulması ve işbu tahrir sebebiyle araziye kangı vakfın senediyle mutasarrıf olmuşlar ise senetleri görülerek isim ve şöhetleriyle yeniden deftere alınacağından kazalarda olan bilcümle evkafın musakkafatı tebeyyün ve tezahür edeceğinden evkaf-ı şerifelerin dahi müceddeden imar ve ihyalarına bâdi olacağı ve tahrir olunan evkaf defterinin bir sureti dahi taraf-ı Devlet-i Aliyeye irsal ve evkaf-ı hüma-

yun tarafından hıfzolunup ve vaktaki altı mahta bir saliyane ve defter-i nüfusun vukuati geldikte işbu tapu muamelâtı ve intikal ve ferağı ve gerek evkaf vukuatı ve hususat-ı sairinin ilmühaberleri başka başka irsal olunması velhasıl işbu tapu hususu mevadd-ı saireye makis olmayup kema hüve hakkuhu tasarruf ve idare ve nizamına raptolundukta edna tefekkür buyuruldukta bir mevadd-ı cesimeden olduğu derkârdır ve senevî memalik-i mahrusa-i şahanedan bu suretle yeniden bir irad-ı külliye hasıl olacağı aşikârdır ve emlâk ü arazi tahriri ve bahusus tapu maslâhatından aslâ ahali ve fukaraya zulüm ve teaddi olmayacağından başka mahza haklarında hayr-i küllî ve menfaati müeddi ve reaya-yı saltanat-ı seniye-i şahanelerine bâdi olacağı ve tapunun mahlûlünde bermutatad-ı kadîm oğluna intikal edüp inase kalmadığından düşen mahlûlâtı evkaftan ziyade faideyi mucib olduğu ve evkafın düşen mahlûlâtı evlâd-ı zükûr ve inase intikal edegelmüş ve evlâdı olmadığı halde mahlûlâtı canib-i vakfa ait ve raci olup ve ötedenberu nüzzar-ı evkaf, mal-i vakf telef olunmaması için mütevellilerin muhasebelerini rüyetten hâli olmadıkları ve vukubulmakta olan tapu mahlûlâtı ve ferağ ve intikalât akçaları biema-ihim hazine-i bahir-ül-mebîhaya ait ve raci olduğu. Hülâsat-ül-meram ez kadîm her nekadar tapu maddesi mukataa ve ziamet ve timar dahillerinde ise de bundan böyle ashab-ı mukataa ve ziamet ve timar taraflarından hîn i ilzamlarında mültezimîn yedlerine verilecek memhur-u mezbur zabıtname senetlerinde tapu hususundan gayri bilcümle aşar-ı şer'îye ve rüsumatı olugeldüğü [olageldiği] veçhile zabıtnameleri bu suretle tahrir ve iltizam eymeleri ve işbu tapu maddesi canib-i Devlet-i Aliyeden zabtı hususunda hiç bir mukataa ve ziamet ve timarların bedeli iltizamlarına birveçhile halel târî ve kesr ü noksan bulmayacağı çünkü *arazi Devlet-i Aliyenin* olup ashab-ı mukataa ve ziamet ve timarların hakkı ancak ol toprakta husule gelecek mahsulâtın aşar-ı şer'îyesini ahz etmekten gayri bir hakkı olmadığı, lâkin minel-kadîm her nekadar kanun olmuş ise de anlardan sarf-ı nazar buyurulup fimaba'd işbu tapu maddesi taraf-ı Devlet-i Aliyeden külliye zabt ü tasarruf buyurulması ve zikrolunan tapu ve zeyilde bastu ü beyan olunacak mevaddın memalik-i şahane bu suretle cümlesi bir sene zarfında bervech-i suhulet taht-i nizam idhal ve husul-pezir olacağına.

Bend-i salis — Evkaf hususu :

Tadili-i tesviye-i saliyane ve tapu hususatiyçün kaza ve kura ahallerinin mutasarrıf oldukları emlâk ve arazileri tahririnde evkaf musakafatı tahriri dahî bu suretle tahtında tezahür ve tebeyyün edeceği ve bilcümle tapu ve evkaf ve mülk ve gedik senetleri görölerek tahrir

ve sebt-i defter olundukta musakkafat-ı vakıf her ne ise tebeyyün edüp isim ve şöhretleriyle işaret ve başkaca defter oluna; çünkü derun-ı şehir ve kurasında ezmatekaddem ashab-ı meberratın livech-illâhi tealâ vakfeyledikleri cevami ve medaris ve mektep ve tekve ve hatemiyye ve cisir ve kuyu ve kaldırım ve sair hayrat olup lâkin mürur-ı ezman sebebiyle ve taşralarda nazırı dahi olmadığından ve mütevellilerinin adem-i sadakat ve tekâsüllerinden ekserisi muattal ve harap ve kimisi arsa-i hâli kalmış ve varidat-ı vakıf bir takım nâhalef kimesne yedlerinde zayi ve telef olmuş ve elhaletü hazihi olmakta olduğu ve bu cihet Evkaf-ı Hümayun Nazırı atufetlu Efendi bendeleri tarafından kazalarda olan evkaf hususiyetlerini Derialiyede icra olduğu nizam-ı müstahsene usulü üzere memurân kulları uhdelerine bil-vekâle nezaretleri ihale buyurulmasıyla memalik-i mamure-i şahanede muattal kalmış evkaflar dahi saye-i hüma-vaye-i mülûkânede müceddeden mamur ve ihya ve icrasiyle zill-ullahi fil-âlem ve veliyyünnim-i âlem şevketlu azametlu kudretlu kerametlu mehabetlu efendimiz hazretleri vâkıf-ı sani olacakları.

Bend-i rabi – Tadil-i tesviye-i saliyane ve tevziat-ı evrak-ı ciziye :

Tadil-i tesviye-i saliyane hususlariyçün aralık aralık bazı kaza ahallerinin emlak ve arazileri tahririne taraf-ı Devlet-i Aliyeden muharrirler memur ve tayin buyurulmakta olduğundan balâda bast ü beyan olunan memurân mahallerine vardıklarında evvel emirde derun-ı şehir ve kurası ahâlilirinin mutasarrıf oldukları emlak ve arazi ve akareti ve koyun ve keçi ve manda ve sığır ve inek ve deve ve at ve bargir ve katır ve eşek ve koğan ve hınzir ve sair hayvanatı cins cins tahrir ve ashabının isim ve şöhretleriyle deftere kaydolunup ba'd-et-tekmil defter faslının hesabları kura bekura icmal olunarak bundan böyle vuku bulacak saliyane hususu defter-i mezbûrun hesaplarına göre tevzi ve taksim olduğu halde fukara-yi raiyetin haklarında hayr-i küllî ve adalet olacağı ve ekseriyâ birkaç karye toprağı dahilinde vaki çiftlik ve tarla ve bağ ve akar ve sair emlak ve araziye mutasarrıf olanların bazıları olkaryelerde mutavattın olmayup kimisi derun-u şehirde âyan ve vücûhe müteallik ve kimi diyar-ı âhârda sakin olduklarından ve emlak ve arazi sahipleri olkaryelerin defterine kaydolunmuş iken bermuceb-i hisap hisselerine düşer saliyanelerini olkaryelere eda eylemediklerinden kuray-i mezbûr reayasına bu suretten dahi gadr olduğu lâkin bundan böyle herbir karye toprağında bu misillü emlak ve araziye mutasarrıf olanlar bermuceb-i hisab-ı mezbûr hisselerine düşen saliyanelerini bitemamihi olkaryelere vermeleri ve ekser derun-i şehirde ve gayri diyarda mutavattın

bazı ashab ı servet ve muhtekir taifesi elhaletü hâzihi kuruşu bir paradan ziyade güzeşte ile ahali-i kuraya verdiklerinden başka senesi hitamında mahsulât vakti geldikte verdikleri akçanın güzeşte hesabını zammederek rayicinden gayet dîn baha ile mahşulleri olan ipek ve pamuk ve dühan ve afyon ve sair olkazada husule gelen her ne ise verdikleri akçalarına göre edegeldiklerinden birtakım ecanib ve erbab-ı ihtikârın fukaray-i kuraya bu cihetle dahi zulüm ve taaddi olunduğu, ancak bundan böyle taife-i mezbur kura ahailerine akça verdiklerinde iki kuruş bir para hisabiyle verilüp ve senesi hitamında iktıza eden nemasını nakten ahz edüp fukaranın mahsullerine fimaba'd dest-res ve dahl ü taarruz etmemeleri ve bilfarz bir karyede filân âdemin yirmi bin şukadr kuruş güzeşte akçası olup ve meblâğ-ı mezburun güzeştesini tamamen olkaryeden senevî ahzylediklerine binaen işbu yirmi bin şukadar kuruşu olkaryenin emlâk ve arazi hesabı defter zeyline kaydolunup vakt-i salyanede meblâğ-ı mezburun hesabınca hissesine düşen salyanesinin ahz olunması ve fimaba'd kaza derununde güzeşte ile ahali-i şehir ve kuraya bu misillü akça verenler her kimler olursa olsun memurân-ı kaza marifetiyle verilüp ve temessükü defter-i beldeye kaydolunması velhâsıl bu misillü ihtikârın bu suretle bilâsebeb senevî memalik-i şahanede olan kaza ve kurasından eyledikleri kâr ve nemaları derkâr ve bundan böyle ahali-i kuraya her nekadar akça iktıza ettikçe karyecek tekeffül ederek olkazanın sanduğu fazlâsı akçasından hisabiyle verilüp ve vakt-i mahsulde ahz olunduğu surette bir kat dahi canib-i mîriye faide ve irat hâsıl olacağı ve işbu emlâk ve arazi ve teknilinden sonra ardı boşlanmayup zira ahalinin bazıları mutasarrıf oldukları emlâk ve arazisinden birazını âhara ferağ ve kasr-i-yed etmekten hâli olmadıkları ecilden hîp-i tahrirde defter-i mufassal-ı mezkûrda fariğın esamisinin mukayyed olan hesabından tenzil ve bayiin hesabına kayıt ve idhal olunmak lâzimesinden olmakla husus-ı mezkûr bu cihetle daima vukubulmakta olduğundan memurân kulları bu hususa dahi takayyüt ve ihtimam ederek tatarruk-ı halelden vikaye olunmasıyle bundan böyle saliyane hususunun tadil-i tesviye şurutuna bu suretle hâlel gelmiyeceğinden ilâ mâşâ-allahü tealâ saye-i hüma-vaye-i padişahanelerinde ez her cihet fukara kulları refah-ı hâl ve feraha meyyal olacakları ve bundan böyle kazalarda vukubulacak saliyane tevziatı ve masarifat-ı saire defterlerinin idaresi hususu dâhi memurân uhdelerine ihale buyurulup bermuceb-i defter-i hesap bervech-i hakkaniyet rü'yet ve tevzi ü taksim ve tahsil eylemeleri.

Ve işbu emlâk ve arazi tahriri hesabından faide ezcümle biri dahi reayanın bay ü gedaları ve keyfiyet-i halleri malûm olacağından

iktizası üzere cizye evrakı tevziinden âlâ ve evsat ve edna kâgıda müstahik olanlar berveçh-i hakkaniyet tebeyyün edeceği ve kazaların cizye evrakı tevzii dahi memurân uhdelerine ihale buyurulduğu surette cizye hasılâtının sene-i sabıkından ziyade olacağı.

Bend-i hamis – Ahz-i ağnam-ı mîrî ve tasarruf-ı enva-ı cülûd:

Ez kadîm memalik-i şahanede husule gelen koyunun ferman-ı âlfide mezkûr olduğu üzere toklu ve şişek tabir olunur. Onda birisi fiat-ı kadîmesiyle canib-i mîrî için minel-kadîm sayıcı namiyle Hassa kasapbaşısı kulları tarafından baferman-ı âlî ahz ü celb-i ağnama memur olunmakta iseler de balâda ve zeyilde zikrolunan saliyane ve mevadd-ı saire rüyetiçün memurân kulları kaza ahailerinin emlâk ve arazi ve hayvanat ve bil-cümle cins becins deftere sebt ü kaydetmiş olduklarından ve beher sene suret-i defteri dahi Derialiyeye irsal olunmakta olduğundan bil-farz filân kaza ve kurasının bu sene şu kadar bin koyun ve keçi ve hayvanat-ı saire mevcut olduğu defterlerden müsteban olup bu cihetle Devlet-i Aliyyenin malûmu olacağından minel-kadîm sayıcı namiyle giden memurlara bundan sonra hacet mess etmiyeceği ve canib-i mîrîye ne mikdar ağnam ait olduğu nümayan olacağından bu hususun rüyet ve tahsil ve irsali memurân uhdelerine ihale buyurulmasıyla icab eden ağnam-ı mîrî yerli yerinden ve fukara-yı raiyete gadir ve eza olunmıyarak ve sene-i sabıkalarından ziyade olarak bermuceb-i aded-i hisab-ı defter ahz ü tahsil ve peyderpey Derialiyeye sevk ve irsal olunacağı ve elhaletü hazihi ağnam-ı mîrî ve mübayaat memurları hîn-i tahsillerinde fukara-yı raiyet-i Devlet-i Aliyyeye eyledikleri gadir ve eza lâyüat ve lâyuhsa olduğu.

Tasarruf-ı enva-ı cülûd:

Dâr-üs-saltanat-ı şeniyyede bundan böyle zebholunan hayvanatın cülûdu zabıt ve tasarrufu için mukaddemce takdîm olunan lâyiha-i çakeranemde bast ü beyan olunduğu üzere canib-i mîrîyçün cülûdu ve cepbane ve tersane ve barüthanê ve tophane-i âmirelere verilegelen mühimmatı imal ettirilüp ve bakiyye-i cülûdu bilâ yapacağı rayic-i vakte nazaran esnaf-ı debbağa teyzi ve fûruht olunması ve işbu üsul lâyiha-i çakeranem üzere Memalik-i Şahanede vâki kazalarda zebholunacak koyun ve keçi ve manda ve sığır ve inek ve hayvanat-ı sairenin bundan böyle memurân-ı kaza kulları tarafından olkazaya bir kasap nasp ve tayin edip ancak cülûdundan mâada lühumu ve sakatâtı fûruht olunup fakat cülûdu canib-i mîrîyçün ahz olunması ve cülûd-ı mezburun yapığı ayrılıp ve derisi icap ve lüzumu mikdarı canib-i mîrîyçün olkazada kösele ve sahtıyan ve meşin ve tirşe ve kayış ve güderi imal ettirilüp ve bakiyye-i cülûdu kezalik bilâ yapacağı

rayic-i vakte göre olkazada olan esnaf-ı debbağa ibâa ve fûruht eylemeleri ve teraküm eden yapağılar dahi asakir-i mansure-i şahanenin mürettebat ve levazimatından olan aba ve şayak ve keçe imal ettirüp ve bakıyye-i yapağıyı dahi rayici üzere eshabına fûruht olunması ve işbu suretle ahz-ı cülût ve tasarrufunun berveçh-i sühulet husul-pezir olacağı. Hulâsa-i meram Âsitane-i Aliyyede ve gerek memalik-i hakaniyyede bu usul üzere cülûdun ahzı ve tasarrufundan ve bahusus tapu maslâhatından hazine-i Devlet-i Aliyyeye senevî külliyyetli irat tertip edeceği aşikâr olduğu.

Bend-i sadis – Mubayaat-ı mirî:

Sekene-i Dâr-üs-saltanat-ı seniyyenin havayic-i zarure-i külliyyelerinden olan hinta ve şair vesair alınagelen hububat ezkadîm kazalardan fiat-ı maktua-i mîrîsi üzere tertib olunmuş mubayaatın Derialiyeye celbi için beher sene Hububat Nazırı Atufetlû Efendi bendeleri tarafından mubayaacılar bâferman-ı âli memur ve tayin buyurulmakta ise de memur olanlar ancak kendülerinin cer ve menfaatleri için fukaranın mubayaaca getürdükleri ecnas-ı hububatın bazan redaetini beyan ve herdemde keyl olduktaki noksan-ı fahiş göstererek fukaray-ı raiyete türlü türlü zulüm ü eza ve gadr-ı naseza eyledikleri derkâr ve bundan böyle ezkadîm her kazanın mürettebat-ı mubayaa-i mîrîsi her kaç bin keyl ise memurân-ı kaza kulları uhdelerine ihale buyurulduktaki tertibat-ı mubayaat bermatlûb-ı Devlet-i Aliyye vakt ü zamaniyle berveçh-i sühulet ve fukara-yı raiyete gadr ü eza olunmıyarak hakkaniyet üzere yerlü yerinden tamamen ve mütezayiden tahsil ve peyderpey Derialiyeye sevk ve tesyir olunacağı ve tayin olunagelen mubayaacıların Derialiyede bermutad eyledikleri masarifat-ı sairelerini dahi olageldiği veçhile memurân-ı kaza taraflarından verilmesi ve ötedenberi mubayaacıların olkaza kurasından ahzeyledikleri fazlâ ve rüsumat-ı sairesini ba'd-el-ihrac-il-masarifat bakî kalan fazlayı canib-i mîrî defterine irat kayıt ve ilmühaberî Derialiyeye irsal olunduğu surette hem fukara-yı raiyete hayırlı ve hem Devlet-i Aliyyenin mürettebatı olan mubayaası tekmilen tahsil ve vakt ü zamaniyle Derisaa-dete sevk ve irsal olunacağı ve mubayaacıların minel-kadîm eyledikleri menfeat-i külliyyeleri dahi canib-i Devlet-i Aliyyeye raci olacağı derkâr idüğü.

Bend-i sabi – İhtisap ve nizam-ı saire ve mürur tezkiresi ve defter-i mahsul-i hububat ve usul-i suret-i defter:

Elhaletü hazihi kazalarda cari ve karar-gîr olan ihtisabın idâresini hususiyle ve hasb-el-iktiza bundan sonra dahi zuhûra gelecek bazı tertip ve nizamat hususları dahi memurân uhdelerine ihale buyurulduğu halde sene-i

sabıkından ziyade ihtisaptan faide olacağı ve bazı mahallerin damga ve hususu her nekadar ilzam olunmakta ise de sene-i sabıkına kıyasen memurân taraflarına verilmesi ve kazalar dahilinde istîcar ve ilzam olunagelen bağ ve bahçe ve han ve demirbaş çiftlik ve akar ve sâire ve mukataat ve zıamat ve timar sâhipleri bâsenet beher sene ilzam eylediklerinde mültezimi olanlar her kimler ise yedinde olan zabıtname senetlerini memurân-ı kazaya geritip defter-i beldeye kayıt ve senedine şerh ve işaret ettirmeleri ve bundan sonra dahi mevadd-ı âhare dair nizamat vukularında icabı üzere icralarına birer birer teşebbüs olunarak cümlesi berveç-i sühulet husul-pezir olacağı ve mukaddemce takdim olunan levayih-i çakeranemde münderiç kömür ve hatap maddesinin berveç-i sühulet idare hususlarını dahi kurb-i Saltanat-ı Seniyyede vâki kazalar memurları uhdelerine ihale buyurulup vakt ü zamaniyle mahallerinde kömür hark ve hatap kat'ettirip ve soğan maddesi dahi mahallinde eshabından rayici üzere işтира ve deranbar edip peyderpey Derialiyeye sevk ve irsal eylemeleriyle muhtekir taifesinin yedlerinden ihrac olunduğu halde ibad-ul-lahın haklarında menfaati mucip ve Hazine-i Âmireye dahi faideyi müstevcip olacağı.

Mürur tezkiresi:

Ve bundan böyle kazay-ı mezkûrdan diyar-ı âhare âmed şüd edecek kimesnelerin yedlerine verilecek mürur tezkirelerine memurânın inzıam-ı re'yi ve defter-i nüfus nazırlarının dahi marifetleriyle icabı üzere verilecek tezkiresi tahrir ve marifet-i şer' ile temhir ve nüfus defterine kayıt ve şerholunması.

Defter-i mahsul:

Kaldı ki mültezimin bermuceb-i zabıtname olkaza ve kurasında hâsıl olan mahsulâtta bermutat alageldikleri hububat ve rüsumat bâdefter-i müfredat her ne ise bad-el-ahzi vet-tekyıl ve defter-i mezburun bir suretini memuran-ı kazaya ita eylemeleri veyahut ashab-ı alâkanın mültezimine verdikleri âşar ve rüsumatlarını karye imamı ve kocabaşlarının tuttıkları müfredat defterlerini bad-el-hitam-il-maslahat memurân ı kazaya vermeleri ve işbu ahz olunacak defatirin faidesi bilfarz filân kazâ ve kurasının icmalen şukadar bin keyl hinta ve pîriñç ve sair hububat ve şukadar bin adet hayvanat mevcut olduğunun defter-i icmali senede bir kere Derialiyeye irsal olundukta bu sene memalik-i mahrusa-i şahanenin her bir kaza ve kurasında bermuceb-i defter-i hulâsa şukadar mahsulât ve hayvanat hâsıl olmuş olduğu Devlet-i Aliyyenin malûmu oldukta.

Usul-i suret-i defter :

Tadil-i tesviye-i saliyane için memurân kulları vardıkları kaza ahali-
lerinin mutasarrıf oldukları emlak ve arazisinin hîn-i tahrirlerinde ne
veçhile yazılacağıın usul-i defter-i mufassal ve icmal ve hulâsasının
usulleri başka başka suret, misal olarak tahrir olunup lâyiha-i çakeraneme
leffen takdim-i hâkipay-ı devletleri kılındı. Siyak-ı misal üzere defterlerin
tahrir iktizasından olduğu.

Bend-i şamin – Asakir-i Redif-i Şahane Müdürlüğü :

Memalik-i mamure-i mülkânede bil-cümle eyalât ve elviye kazala-
rından tertip ve tanzim ve tahrir buyurulmakta olan Asakir-i Redif-i Şaha-
nenin her bir beldede umurları ve bâhusus jurnallık maddelerini tahrir
ve rü'yet ve idareleri için birer müdir tayini lâzım ve usul-i maslâhattan
olduğu halde bu hususun rü'yeti memurân uhdelere ihale buyurulma-
sında faideyi mucib idüğü.

Hulâsa-i ezmanda memurân-ı kaza :

Balâda bast ü beyan olunduğu üzere kazalara memuranın ancak
memuriyetleri Devlet-i Aliyyenin mesalihini rü'yet ve icap ve iktızası üzere
nizam-ı sairesinin icralarına ihtimam ve dikkat birle sadakat üzere rü'yet
edeceklerinden iradın tezayüdiyle hazine-i âmireye faide-i külliyye hâsıl
olacağı ve kaza ahaliilerinin bil-cümle emlak ve arazileri ve mevcut
hayvanatı ve beher sene hâsıl olan enva-ı mahsulleri yegân yegân
kazay-i mezbur defterinde mukayyet ve bu veçhile mazbutiyeti derkâr
ve ilmühaber defterleri Derialiyyeye irsal olunmakta olduğundan
enva-ı mahsulât ve hububat ve vukuat-ı sairelerin cümlesi Devlet-i Aliy-
yenin malûmu olup ezher cihet faideden hâli olmadığı ve bir sene
zarfında kazaların saliyane ve cizye evrakı tevziinden dolayı ve sair
mevad gerek ahz-ı ağnam-ı mîrî sayıcılarının ve gerek mubayaa memur-
larının birer suretle fukaray-i raiyete eyledikleri zulm ü taaddi ve gadri
mucip şeylere tasaddileri ancak tahrib-i bilâd ve ta'zîb-i ibada bais ol-
dukları derkâr idüğünden bu suretle memurânın memuriyetleri hasebiyle
saye-i hüma-vayelerinde böyle belâyay-i azimelerden bilcümle fukaray-i
raiyet kulları reha ve tahlis-i geriban birle istirahat ve refah-ı hâl bula-
caklarından her veçhile haklarında faideli olacağı.

Fezleket-ül-mevad ez encam-ül-murad der tezayüd-ül-irat:

Taraf-ı Devlet-i Aliyyeden kazalara memur buyurulacak memurânın
ibtiday-i memuriyetleri ancak tadil-i tesviye-i saliyane için ahaliilerinin
mutasarrıf oldukları emlak ve arazileri tahrirlerine tayin suretiyle veya

mevadd-ı âhar ile memur buyurulup memurânın memuriyetleri mucebince usul-i suret-i defter-i mezbur siyakı üzere tahririnde ihtimam ve dikkat ederek berveç-i bâlâ zikrolunan mevaddın ancak bu tahrir esas olduğundan cümlesi tabiatıyla tezahür edeceği nümayan ve ba'd-et-tekmil-i tahrir, defter-i mezburun bir suretini Derialiyeye irsal ve memurân olkazada ikamet edüp Devlet-i Aliyyeden ne veçhile irade-i seniye taallûk ve emri âli vüruduna muntazır ve müterakkıb olmaları ve badehu lâyiha-i çakeranemin bend-i sanisinden bend-i samine kadar olan mevaddın icabı üzere bundan sonra birer birer uhdelerine ihale buyurulduğu halde berveç-i suhulet az vakitte cümlesi taht-i nizama girüp ilâmâşâ-allahü tealâ karar kılınacağı.

İşbu mevaddın tecrübe ve nümunesine irade-i seniyeleri müteallik ve müsaade-i devletleri buyurulursa evvel emirde bu kullarını sancakların birisine memur tayin buyurup bimennihi ve keremihi tealâ bir sene zarfında bermantuk-ı emr-i âli ve bermuceb-i lâyiha rü'yet ve tekml defterlerini der-i bar-ı şevket-makarr-ı mülûkâneye irsal ve manzur-ı devletleri buyuruldukta badehu münasib ve müstahsen buyurulduğu halde emsaline nazaran icrasına teşebbüs olunması.

Memalik-i mamure-i padişahanelerinde işbu usul lâiha-i çakeranem üzere buyurulduğu surette fakat tapu ve cülûd ahz ve tasarrufundan senevi hazine-i bahir-ül-mebîha-i şahanelerine otuz bin kese akçadan ziyade irad-ı kulliyeye hâsıl olacağı malûm-ı devletleri buyuruldukta olbabda ve her halde emr ü irade hazret-i men leh-ül-emrindir.

XIX. yüzyıl başları